

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבעי

פרשת מטות, תשס"ח
מספר 766

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

טומאה הותרה בציבור

מובא בפרשתנו (לא:יט-כ):

וְאַתֶּם חָנוּ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה שְׁבַעַת יָמִים פֶּל הַרְג נֶפֶשׁ וְכָל נִגַע בְּחָלָל תִּתְחַטְּאוּ בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי אַתֶּם וּשְׂבִיכֵיכֶם. וְכָל בָּגֵד וְכָל כְּלִי עוֹר וְכָל מַעֲשֵׂה עֲזִים וְכָל כְּלִי עֵץ תִּתְחַטְּאוּ. מִכַּאֵן שֶׁבְּמִלְחַמַת מַדִּיּוֹן הַקִּפִּידוֹ עַל טוֹמְאוֹת מֵת, וְהַלּוּחַמִּים נִתְבַקְּשׁוּ לְהִיטְהַר, הֵם וּכְלֵיהֶם וּבַגְדֵיהֶם. אִם כֵּן, מִדּוּעַ לֹא הוּזְכְּרָה דְרִישָׁה דוֹמָה בְּמִלְחָמוֹת הָאַחֲרוֹת שֶׁקִּדְּמוּ לָהּ, הֵינּוּ מִלְחָמוֹת עוֹג וְסִיחּוֹן? כֵּךְ שׁוֹאֵל הַרְמַב"ן וְעוֹנֶה: "כִּי מִלְחַמַת סִיחּוֹן וְעוֹג בָּהּ הָיוּ כָל יִשְׂרָאֵל, וְטוֹמְאוֹת הוֹתְרָה בְּצִבּוֹר".¹ מֵהוּ דִין זֶה: טוֹמְאוֹת הוֹתְרָה בְּצִבּוֹר? מִמָּה שְׁנֵאוֹמֵר בְּמִסְכַּת יוֹמָא (ו' ע"ב; ז' ע"א) מִשְׁמַע כְּדֹלְהֵלֶן:

(א) קִרְבֵּן צִיבּוֹר שְׁזִמְנוּ קְבוּעַ דּוּחָה אֶת הַטוֹמְאוֹת, כְּלוּמֵר מִקְרִיבִים אוֹתוֹ גַּם בְּמִצַּב שֶׁל טוֹמְאוֹת, בֵּין בְּטוֹמְאוֹת הָאַנְשִׁים – שְׁנֵטְמוּ אוֹ הִכְהֵן אוֹ הִבְעֵלִים, בֵּין בְּטוֹמְאוֹת הַקִּרְבֵּן.

(ב) יֵשׁ מִחֲלוּקַת בַּגְמָרָא בֵּין רַב שֶׁשֶׁת לְרַב נַחֲמָן: לְפִי רַב שֶׁשֶׁת, אִף עַל פִּי שֶׁקִּרְבֵּן צִיבּוֹר דּוּחָה טוֹמְאוֹת, הָרִי יֵשׁ לְעִשׂוֹת כָּל מֵאֲמָן לְהִימָנַע מִשִּׁימוֹשׁ בְּהִיתָר זֶה, וְרַק כִּשְׂאִין בְּרָרָה מִקְרִיבִים בְּטוֹמְאוֹת. אֲבָל רַב נַחֲמָן סוֹבֵר שֶׁכַּאֲשֶׁר מְדוּבָר בְּקִרְבֵּן צִיבּוֹר, מִצַּב הַטוֹמְאוֹת אֵינּוּ מִפְרִיעַ כֻּלָּל. יוֹצֵא אֶפְסוֹ שֶׁלְמִשְׁל, אִם בָּאִים לְהַקְרִיב קִרְבֵּן תְּמִיד, וְכָל הַכּוֹהֲנִים שִׁיּוּעְדוֹ לְעִבּוֹד בְּאוֹתוֹ יוֹם טְמֵאִים, לְפִי רַב שֶׁשֶׁת יֵשׁ לְקִרְוֵא לְמִשְׁמֵרֵת אַחֲרַת לְבוֹא וְלְהַחֲלִיף אֶת הַכּוֹהֲנִים הַטְּמֵאִים בְּהַקְרַבַת הַתְּמִיד, וְאֵילוֹ לְפִי רַב נַחֲמָן אֵין צוֹרֵךְ לְנַהוֹג כֵּן, כִּיוֹן שֶׁהַתְּמִיד הוּא קִרְבֵּן צִיבּוֹר שְׁזִמְנוּ קְבוּעַ, וְהַטוֹמְאוֹת אֵינָה מוֹנַעַת אֶת הַקְרַבָּתוֹ. דַּעַת רַב נַחֲמָן מְכוֹנֶה "טוֹמְאוֹת הוֹתְרָה בְּצִבּוֹר", וְאֵילוֹ דַּעַת רַב שֶׁשֶׁת מְכוֹנֶה "טוֹמְאוֹת דְּחוּיָה בְּצִבּוֹר".

(ג) הַדִּין שֶׁקִּרְבֵּן צִיבּוֹר דּוּחָה טוֹמְאוֹת נִכּוֹן רַק לְטוֹמְאוֹת שְׁנֵטְמוֹת הָאָדָם מִמַּגְעוֹ עִם דְּבָרִים טְמֵאִים חִיצוֹנִיִּים אֲךָ לֹא לְטוֹמְאוֹת הַיּוֹצֵאת מִגּוֹפּוֹ, כְּגוֹן קִרִי וְזִיבָה, וְכֵן בּוֹעַל נִידָה.

(ד) אִם נִטְמָא קִרְבֵּן צִיבּוֹר, אִמְנָם מוֹתֵר לְהַקְרִיבוֹ אוֹלָם אֲסוּר לְאַכְלוֹ. עַל תִּירוּץ זֶה שֶׁל הַרְמַב"ן, שֶׁבְּמִלְחָמוֹת סִיחּוֹן וְעוֹג לֹא הָיָה צוֹרֵךְ לְהִיטְהַר הַיּוֹת שֶׁטוֹמְאוֹת הוֹתְרָה בְּצִבּוֹר, מִקְשָׁה הַרְדַּב"ז² וְאוֹמֵר שֶׁאֲפִשֶׁר לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בְּכֻלָּל "טוֹמְאוֹת הוֹתְרָה בְּצִבּוֹר" כְּדִי לְפַתּוֹר בְּעִיָּה נְקוּדַתִּית וְדַחוּפָה, אֲבָל לֹא לְהַפּוֹךְ בְּאוֹפֵן גּוֹרֵף מִצַּב שֶׁל טוֹמְאוֹת לְמִצַּב שֶׁל טְהָרָה. בֵּין כֵּךְ וּבֵין כֵּךְ הָאֲנָשִׁים הַטְּמֵאִים צִרִיכִים בְּסוּפּוֹ שֶׁל דְּבַר לְהִיטְהַר כְּדִי שִׁיּוּכְלוּ לְאֲכוֹל מִהַקְרַבָּנוֹת אוֹ אִף לְהִבְיֵאֵם בְּמִקְרָה שֶׁלֹּא קְבוּעַ לָהֶם זְמַן. לְכֵן הַרְדַּב"ז מְצִיעַ הַסְּבֵר אַחֵר. לְדַבְּרוֹ, אֲלִיבָא דְרַמְב"ן, אֵין מְדוּבָר כֵּאֵן בְּדִין הַרְגִּיל שֶׁל "טוֹמְאוֹת הוֹתְרָה בְּצִבּוֹר" אֲלֵא בְּהוֹרָאת שַׁעָה מִיּוֹחַדַת הַמְּבַטֵּלַת אֶת כָּל הָאִיסוּרִים בְּמִלְחָמוֹת הַכִּיבוּשׁ. שִׁטָּה זֹאת, שֶׁלְפִיָּה יֵשׁ הִיתֵר גּוֹרֵף בְּזְמַן הַכִּיבוּשׁ בְּכָל הַנוֹגַע לְדִינֵי טוֹמְאוֹת וְלִאִיסוּרֵי אֲכִילָה, תּוֹאמַת אֶת מָה שֶׁאוֹמֵר הַרְמַב"ן בְּעִנְיַן אֲכִילַת דְּבָרִים אֲסוּרִים בְּזְמַן הַמִּלְחָמָה:

סִיחּוֹן וְעוֹג מְלָכִי הָאֲמוּרִי הֵם וְאַרְצָם מִנְחַלַת יִשְׂרָאֵל הִיא, וְהוֹתֵר לָהֶם כָּל שְׁלָלָם אֲפִילוֹ הָאִיסוּרִים

דְּכַתִּיב: "וּבַתִּים מִלְּאִים כָּל טוֹב אֲשֶׁר לֹא מִלְּאֵת", וְאִמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ: קְדִלֵי דְחִזִּירֵי אֲשֶׁתֵּירֵי לָהּ.³

מִכַּאֵן עוֹלָה שֶׁלְפִי הַרְמַב"ן:⁴

¹ רַמְב"ן, פִּירוּשׁ עַל הַתּוֹרָה, בְּמִדְבָר לֹא כֵּן.

² שו"ת רדב"ז, חֶלֶק ו', סִימָן ב' אֲלֵפִים רֵה.

³ רַמְב"ן שֵׁם.

⁴ רַמְב"ן, דְּבָרִים ו' י.

(א) ההיתר לאכול בזמן המלחמה מאכלים אסורים כוללני וגורף ואינו מותנה בפיקוח נפש וכדומה, כפי שהוא כותב: "לא בשביל פקוח נפש או רעבון בלבד הותר בשעת מלחמה, אלא לאחר שכבשו הערים הגדולות והטובות וישבו בהן התיר להם שלל אויביהם", מעין ביטוי חגיגי לכיבוש הארץ ולשמחה על השלל,⁵ וככזה ההיתר אינו מוגבל ללוחמים בלבד, אלא כל העם יכול לבוא וליהנות מגיעולי הנכרים.⁶

(ב) היתר זה היה מוגבל לכיבוש ראשון בלבד⁷ ורק לכובשי ארץ ישראל - במלחמת מצווה ולא במלחמת רשות: "ולא בכל חלוצי צבא, אלא בארץ אשר נשבע לאבותינו לתת לנו כמו שמפורש בעניין" (דב' ו:1).

אם כן, לא ברור מדוע הרמב"ן לא הזכיר במפורש את עניין הטומאה כמו שהזכיר את עניין אכילת דברים אסורים, ומדוע הוא נזקק לטיעון "טומאה הותרה בציבור". ייתכן שהוא התכוון לומר שבעניין הטומאה איננו זקוקים להיתר הכוללני והגורף שבמלחמות הכיבוש, היות שהדבר כבר מותר בגלל העיקרון ההלכתי "טומאה הותרה בציבור".

"טומאה הותרה בציבור" בתולדות עם ישראל

ידוע שנס חנוכה התרחש כשלא נמצא שמן טהור אלא פך קטן בלבד. מכאן משמע ששמן טמא היה, ולכן הקשה בעל "פני יהושע" (שבת כא ע"ב)⁸ מדוע הוצרך לנס זה של חנוכה, הלוא לפי הכלל "טומאה הותרה בציבור" היה אפשר להדליק את נרות המנורה בשמן טמא?! אמנם לפי רב ששת הנוקט את הכלל "טומאה דחוויה בציבור" יש להשתדל ככל האפשר לעשות בטהרה, אבל לפי רב נחמן הסובר "טומאה הותרה בציבור", מדובר בהיתר גורף. בעל "פני יהושע" מתרץ שנרות המנורה שבבית המקדש הם עדות לישראל שחביבים הם להקב"ה, וכי השכינה שורה בישראל. כך אמנם נאמר בעניין נר המערבי, ש"היה דולק כל הלילה וכל היום עד בין הערביים בדרך נס,⁹ בשעה שהיו ישראל עושים רצונו של מקום, וזה עדות לכל באי עולם שהשכינה בישראל",¹⁰ היינו דבר המעיד שחביבים ישראל לפני המקום. כיוצא בזה אחרי ניצחון המכבים וטיהור בית המקדש רצה הקב"ה להראות שחזרה חיבתו לעמו, לכן עשה נס שידלוק פך אחד שמונה לילות.

בהסתמך על העיקרון "טומאה הותרה בציבור" נעשו כמה ניסיונות לחדש את עבודת הקרבנות לפני בניית בית המקדש מחדש. הרי "מקריבים אף על פי שאין בית", כלומר חובת הקרבת הקרבנות איננה תלויה בקיומו הפיזי של בית מקדש, ו"טומאה דחוויה בציבור", כלומר החובה להקריב קרבן ציבור עומדת בעינה אפילו כאשר רוב המחויבים בהקרבת אותו קרבן טמאים בטומאת מת. על דברי הרמב"ם "מותר להקריב אף על פי שאין בית מפני שקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבא"¹¹ הרדב"ז מעיד כדלהלן:

כתב בעל כפתור ופרח (פרק ו) כי בזמן שבע עשרה לאלף השישי (שנת 1257 למנינם) היה רב אחד שמו רבנו חננאל מפריש, והיה רוצה לבא לירושלים להקריב קורבנות, וכתב דאי משום טומאת מת דחוויה היא בציבור, ואי משום שאר הטומאות אפשר בטבילה, וכל זה בנוי על שורש שתי ההקדמות שכתב רבנו: קדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד ומקריבים אף על פי שאין בית. ותמהתי על מעשה זה והלא הבית ביד גויים ואיך יניחו אותו להקריב קורבנות ואפילו להיכנס לשם לא יניחו את הישראלי.

אם כן, אליבא דרדב"ז, אין מניעה הלכתית להקריב היום, היות שהגבלות האלה אינן קיימות עוד. רעיון חידוש עבודת הקרבנות שב ועלה ביזמת הרב קלישר בספרו "דרישת ציון" שיצא בשנת 1862. הרב קלישר התמודד עם שתי המניעות הנ"ל ועם בעיית מציאת כוהנים מיוחסים כדלהלן:¹²

(1) בעיית היעדר בית המקדש: בניין בית המקדש לא מעכב, היות שפוסקים כמו הרמב"ם כי "מקריבים אף על פי שאין בית"¹³ ואף לפי הראב"ד,¹⁴ שפוסק נגד הרמב"ם שאין קדושה לעתיד לבוא, "ממילא הבמות מותרות".¹⁵

⁵ כך על פי דני סטטמן, "על האכילה ועל השביעה", דף שבועי לפרשת ואתחנן תשנ"ט (מספר 298).

⁶ על פי מנחת חינוך, מצווה תקכו.

⁷ על פי דברי הרמב"ן (דב' ו:1): "יש אומרים בשבע שכבשו, וכן נראה".

⁸ הרב יעקב יהושע פאלק (1756-1680), רבה של לבוב, ברלין ופרנקפורט על המיין, ומגדולי האחרונים.

⁹ על פי הנאמר בגמרא (שבת כב ע"ב): "אלא עדות היא לבאי עולם שהשכינה שורה בישראל. מאי עדות? אמר רב: זו נר מערבי, שנותן בה שמן כמידת חברותיה, וממנה היה מדליק ובה היה מסיים". אלא שלא מובן מדוע נס זה איננו מופיע ברשימת הנסים שהתרחשו בבית המקדש (אבות ה ה), וראה תפארת ישראל על אתר, סימן יג.

¹⁰ חידושי הריטב"א, שבת כב ע"ב.

¹¹ משנה תורה, הלכות מעשה הקורבנות יט, טו.

¹² הרב צבי הירש קלישר, דרישת ציון, ערך יהודה עציון, ירושלים תשס"ב, עמ' 90.

¹³ שם.

¹⁴ שם, הלכות בית הבחירה ו, יד.

(2) בעיית הטומאה: נפסק להלכה כי "טומאה הותרה בציבור".¹⁶ גם לפי מי שסובר שרק "טומאה דחוייה בציבור" מותר להקריב בטומאה. לבד מזה אין מניעה שאנשים טמאים יבנו את המזבח במקום המקדש, כפי שפסק הרמב"ם.¹⁷

(3) בעיית מציאת כוהן מיוחס: אפשר להסתמך על החזקה שכל כוהן אמנם מיוחס, כפי שמשמע מהמשנה בעדויות (ח ז).¹⁸

כמוכן, רבים חלקו על דעת הרב קלישר, והדיון התחדש אחרי מלחמת ששת הימים, כאשר מקום המקדש חזר לידיים יהודיות.

לסיום, יש להבין את היסוד הרעיוני של העיקרון "טומאה הותרה בציבור". ייתכן שהגבלות שהציב הקב"ה לפולחן הדתי אינן רלוונטיות כאשר כל הציבור טמא: הלוא במקרה כזה מי ימלא את התפקיד שנמסר לכלל ישראל? לכן הקב"ה מצא לנכון לבטלן זמנית. לפי אותו עיקרון יש להסביר את האמירה: "אין כל ציבור נכרתים".¹⁹ לא ייתכן לכרות עם שלם, כי אז לא יישאר מי שיקיים את התורה. גם מה שנאמר במסכת סנהדרין (צח ע"א) בעניין הגאולה בעתיד אפשר להבין על פי אותו עיקרון: "אין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי, או כולו חייב". בה במידה הותרה טומאה בציבור כדי שהפולחן ימשיך להתקיים.

ד"ר אלכסנדר קליין
המחלקה למתמטיקה

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

¹⁵ הרב צבי הירש קלישר, שם עמ' 92-90.

¹⁶ שם, עמ' 92.

¹⁷ משנה תורה, שם ז, כג.

¹⁸ הרב צבי הירש קלישר, שם עמ' 98-92.

¹⁹ רש"י על ויקרא כ:ג, על פי הספרא קדושים פרשה י.